

Omgaan met diversiteit als doelstelling van een schoolbeleid Secundair Onderwijs

Doelen/subdoelen
I. De competentie 'omgaan met diversiteit' nastreven bij leerlingen en leerkrachten
1. Omgaan met diversiteit staat in referentiedocumenten van onze school (pedagogisch project, SWP,...).
2. Omgaan met diversiteit maakt deel uit van ons evaluatiebeleid op school.
3. We gaan in alle geledingen van de school op zoek naar linken tussen eindtermen, ontwikkelingsdoelen en leerplannen enerzijds en omgaan met diversiteit anderzijds.
4. Omgaan met diversiteit komt regelmatig aan bod tijdens vergaderingen, pedagogische studiedagen, nascholingen,...
5. Omgaan met diversiteit is een criterium bij aanwerving en evaluatie van personeel.
II. Pedagogisch-didactische voorwaarden voor een effectieve diversiteitsaanpak
6. Op onze school heerst op alle niveaus een positief leef- en leerklimaat met een democratische sfeer.
7. Ons schoolreglement: wordt breed gedragen en regelmatig gescreend op vlak van diversiteit.
8. Onze school voert een actief anti-discriminatiebeleid.
9. Bij de samenstelling van klasgroepen opteren we waar mogelijk voor heterogene groepen.
10. Het schoolbeleid moedigt de creatieve interpretatie van eindtermen, ontwikkelingsdoelen en leerplannen actief aan.
11. De inrichting en aankleding van onze school en klassen bieden extra mogelijkheden om te leren omgaan met diversiteit.
III. De school wordt uitgebouwd als een interactieve en lerende organisatie
12. We vatten de schoolwerking en het klasgebeuren consequent op als teamwerk, met een systeem van ondersteuning, hulp en leren van elkaar.
13. Ons personeelsbeleid is er op gericht om de verschillende competenties van iedereen maximaal in te zetten en te benutten.
IV. We streven naar een diverse samenstelling van alle geledingen in de school
14. Bij de samenstelling van het personeelskorps is diversiteit een belangrijk criterium. Zichtbare verschillen zoals etnische afkomst, sekse zijn hierbij ondergeschikt aan competenties.
15. Alle leerlingen zijn welkom. Dit wordt binnen de school duidelijk gecommuniceerd.
16. Alle leerlingen zijn welkom. Dit wordt duidelijk gecommuniceerd ten aanzien van de buitenwereld.
V. De school krijgt als leer- en leefomgeving een plaats binnen een breed netwerk van partners.
17. Onze school staat open voor de buurt en neemt actief deel aan het buurtleven.
18. Onze school werkt met verschillende partners samen ten behoeve van de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren.

I. Omgaan met diversiteit als competentie bij alle leerlingen en leerkrachten van de school nastreven

Alle leerkrachten worden expliciet aangemoedigd om de leerlingen oefenkansen te bieden betreffende omgaan met diversiteit

1. Omgaan met diversiteit staat in referentiedocumenten van onze school (pedagogisch project, SWP,...).

- Uit het opvoedingsproject van een school:

INTERACTIE

Respect voor meningen via een gemoedelijke dialoog, ontwikkelen van burgerzin door participatie en het maken van afspraken, inspraak op klas- en schoolniveau met een lage drempel, vormen het dagelijkse kader waarbinnen de leerlingen en het team leven. ... Gelijkwaardigheid van alle betrokkenen is het uitgangspunt.

- Het team neemt haar bevindingen en vernieuwde visie op omgaan met diversiteit expliciet op in haar schoolwerkplan of opvoedingsproject. Het zet een discussie op over wat deze uitgangspunten betekenen voor de praktijk op school en hoe die in realiteit vorm krijgen.
- Een team denkt er op een personeelsvergadering over na hoe ze aan de buitenwereld en aan jongeren en ouders kan tonen waar hun pedagogisch project voor staat. Iedereen schrijft individueel vijf voor hem/haar belangrijke uitgangspunten voor het schoolleven op. Deze worden in groepjes van vijf personen samen gelegd en bediscussieerd. Elke groep kiest er tenslotte drie gezamenlijke uit. Ze stellen ze voor aan de andere groepen en argumenteren waarom ze deze belangrijk vinden. Na de uitwisseling kiest het team drie gemeenschappelijke uitgangspunten voor de hele school: 'leren van en met elkaar', 'omgaan met verschillen', 'participatie', 'kunst op school', ... De volgende stap is het omzetten van deze uitgangspunten in zichtbare elementen. Iedereen denkt eerst weer individueel na over de vraag 'Waarom zie ik wanneer ik binnenkom op school letterlijk dat wij deze principes belangrijk vinden?' én bedenkt vijf andere ideeën om deze uitgangspunten visueel nog duidelijker te maken. Deze ideeën worden uitgewisseld en besproken. Het team maakt samen een keuze. Vooraleer ze er effectief mee aan de slag gaan, wil het team de eigen ideeën nog eens voorleggen aan 'externen': enkele ouders, CLB, buurtorganisaties,... Het team wil graag weten waar de school volgens hen voor staat én vooral waaraan ze dat merken. En of de ideeën van het team daar rond voor hen dezelfde betekenis hebben.

2. Omgaan met diversiteit maakt deel uit van ons evaluatiebeleid op school.

- De school werkt een algemeen evaluatiebeleid ten aanzien van haar leerlingen uit en neemt daarbij ook omgaan met diversiteit op als criterium. De leerlingen worden daar als groep tweemaal per jaar op gescreend.
De school streeft ernaar om ook haar leerlingen te betrekken bij het evalueren van onder andere gezamenlijke producten, oplossingsmethodes, de kwaliteit van bronnen. Daarvoor leren de kinderen in opgaande lijn samen met hun leerkracht criteria bepalen.
Leerlingen worden betrokken bij de evaluatie van zichzelf en van andere leerlingen. Ze gaan hiervoor in interactie met hun leerkracht en ouders.
- In het kader van omgaan met diversiteit worden alle vakken als volwaardig erkend. Ze staan allemaal op het rapport – bijvoorbeeld ook 'buitenschoolse' taalvakken als Spaans die op school worden gegeven – en worden ook tijdens oudercontacten besproken. Het belang van sommige traditioneel onderbelichte vakken wordt indien nodig ook open en concreet geduid ten aanzien van kinderen, ouders, en/of anderen aan de hand van hun relatie tot dagelijks leven, werk,... Ouders en leerlingen kunnen daar natuurlijk een andere mening over hebben.
- Onze school hanteert binnen haar evaluatiebeleid drie uitgangspunten: (1) Iedereen - leerlingen, leerkrachten en ouders - én alle onderdelen van de werking worden geëvalueerd. (2) Iedereen evalueert elkaar (leerlingen, leerkrachten, ouders, ...).(3) De vormen van evaluatie die we hanteren zijn divers. Zo krijgen we steeds verschillende perspectieven op de gehele werking en op elkaar. Uiteraard is omgaan met elkaar en elkaars diversiteit mee deel van.
- De school organiseert in de loop van de eerste week van september een ontdekkingsnamiddag voor de leerlingen die instromen in het eerste jaar. De leerlingen worden in groepjes ingedeeld en moeten hun weg zoeken doorheen de school, onderweg moeten ze ook in de verschillende vaklokalen opdrachten uitvoeren. De opdrachten zijn zeer divers en spreken verschillende competenties aan. Sommige opdrachten zijn logisch-abstract van aard, andere zijn talig. Er zijn ook

Omgaan met diversiteit als doelstelling van een schoolbeleid – Secundair Onderwijs
SGOK - Steunpunt Diversiteit en Leren – Universiteit Gent - 14 oktober 2008

technologische opdrachten en opdrachten die de motorische vaardigheden aanspreken. De activiteiten zijn zo opgebouwd dat de leerlingen telkens ook hun sociale vaardigheden moeten aanspreken om de opdracht tot een goed einde te brengen. De leerkrachten observeren de leerlingen om de verschillende competenties en sterktes van de leerlingen in kaart te brengen. De leerlingen krijgen ook een vragenlijst waarmee ze zichzelf kunnen beoordelen.

- Samen met het team werken we een evaluatiebeleid uit op basis van de visie op 'Breed evalueren' van het Steunpunt Gelijke Onderwijskansen, www.steunpuntgok.be. Vooral de bijhorende voorbeelden helpen om leerlingen op een diverse en competentiegericht te evalueren.

3. We gaan in alle geledingen van de school op zoek naar linken tussen eindtermen, ontwikkelingsdoelen en leerplannen enerzijds en omgaan met diversiteit anderzijds.

- De leerkrachten besluiten om een project op te zetten dat inspeelt op de buitenschoolse leefwereld en vrije tijd van de leerlingen op school. Ze maken een buurtwandeling rond de school, bezoeken buurtorganisaties en hebben een open gesprek met de jongeren over wat ze zoal doen in weekend, waar ze naartoe gaan en met wie, ... Op basis van deze informatie zoeken de leerkrachten uit welke aansluiting de buitenschoolse interesses en leefwereld(en) van de jongeren, de diversiteit bij de ouders en de buurt,... bieden op de eindtermen.
- Een school uit de mijnstreek werkt met alle klassen van eenzelfde graad een projectweek uit rond 'Mijnsgeschiedenis'. In de voorbereidende fase bezoeken de leerkrachten een mijn(museum) en hebben ze een gesprek met ex-mijnwerkers waaronder enkele ouders. Daarna geven de leerkrachten elk aan welke inhoud ze graag zouden behandelen met hun vak. Ze gaan na welke inhoud aansluiten bij de eindtermen van geschiedenis, aardrijkskunde, economie, samenleving,... Vervolgens denken ze na over vakoverschrijdende eindtermen en welke competenties ze nog willen aanspreken bij de leerlingen. Zo willen ze dat de leerlingen ruimte hebben om zelf mee inhoud aan te brengen, de verhalen van hun (groot)ouders over werken in de mijn leren kennen en uitwisselen, exploreren, samenwerken, diverse bronnen doornemen, zelf een planning uitwerken, ... Op basis hiervan worden de werkvormen gekozen en krijgt het projectplan verder vorm.
- Een school bepaalt haar keuze van projecten en thema's steeds samen met de leerlingen. Dit kan gebaseerd zijn op een aanbod van buitenaf, bijvoorbeeld een project rond vrede in samenwerking met het Vredeshuis van de gemeente, interesse van de leerlingen of een reëel probleem dat zich voordoet. De school kijkt ook samen met de leerlingen hoe ze er de ouders en de schoolbuurt bij kunnen betrekken.

4. Omgaan met diversiteit komt regelmatig aan bod tijdens vergaderingen, pedagogische studiedagen, nascholingen,...

- Bij het opzetten van een project of de aankoop van nieuw lesmateriaal let het team ook op volgende [interculturele criteria voor leermiddelen](#), zijnde normaliteit, meervoudige identiteiten, onbevooroordeeldheid, discriminatie en beeldvorming, multiperspectiviteit, interactie en variatie, authenticiteit en toegankelijkheid.
- Op de agenda van de personeelsvergadering is ruimte voorzien voor de voorstelling en selectie van interactieve werkvormen die de leerkrachten over de verschillende klassen heen gaan uitproberen. Nadien wordt er samen geëvalueerd.
- Het team kijkt samen met de directie welke nascholingen er dat jaar zullen gevolgd worden en door wie. Dit maakt deel uit van de innovatiestrategie van de school. Omgaan met diversiteit is hierbij een van de criteria om te beslissen. Zo zullen twee leerkrachten bij wijze van kennismaking een korte training over '[Verhalend Ontwerpen](#)' en '[Meervoudige Intelligenties](#)' volgen. Elke nascholing wordt nadien aan het hele team voorgesteld: waarover ging het, wat is bruikbaar voor onze school waar kunnen we meer informatie verkrijgen, wanneer en door wie wordt het uitgeprobeerd en geëvalueerd,...?
- De school zet een lijn uit van soorten taken die de leerlingen in de loop van de basisschool zelfstandig en/of met twee of in groep moeten leren uitvoeren. Bij het zoeken naar taken voor de verschillende vakken wordt ook rekening gehouden met meervoudige intelligentie. Zo komen meer leerlingen aan hun trekken en kunnen meer leerlingen meer leren.
- Klasmanagement, omgaan met heterogene groepen, ... staan op de agenda van de personeelsvergadering, zeker wanneer er nieuwe leerkrachten werden aangeworven met weinig ervaring op dit vlak. Naar aanleiding hiervan werkt het team samen een profielomschrijving uit voor

Omgaan met diversiteit als doelstelling van een schoolbeleid – Secundair Onderwijs
SGOK - Steunpunt Diversiteit en Leren – Universiteit Gent - 14 oktober 2008

mentoren van nieuwe beginnende collega-leerkrachten. Omgaan met diversiteit is hierbij een aandachtspunt.

5. Omgaan met diversiteit is een criterium bij aanwerving en evaluatie van personeel.

- De [competenties 'omgaan met diversiteit'](#) zijn een criterium bij aanwervingen en evaluaties van personeel.
- Er wordt duidelijk aangegeven wat voor leerkrachten met welke vaardigheden gezocht worden. Ervaring in heterogene klassen strekt tot aanbeveling, net als coöperatief leren, meervoudige intelligentie, leerlingparticipatie, projectwerk en andere methodieken waarbinnen omgaan diversiteit gestimuleerd wordt.
- Iedereen op school, gaande van het sanitair personeel tot en met de directeur, brengt onafhankelijk van zijn/haar functie een aantal uren per week effectief door met (wisselende groepjes) leerlingen. Het kan om allerlei activiteiten gaan zoals de klas inrichten, babbels met leerlingen tijdens de pauze, mee een podium opbouwen met de leerlingen, een muzische activiteit tijdens de middagpauze assisteren, helpen bij huiswerk, ... Personeel en leerlingen van de hele school leren elkaar zo beter kennen en voor het personeel is het gemakkelijker om bij beslissingen het perspectief van de leerlingen op wat er op school gebeurt mee te nemen. Bij de aanwerving van nieuw personeel is hier expliciet aandacht voor.
- Beginnende leerkrachten worden gecoacht door meer ervaren leerkrachten, ook op vlak van omgaan met diversiteit. Dit meter- of peterschap wordt opgenomen door leerkrachten binnen dezelfde graad of door leerkrachten met een parallelklas. Er wordt over gewaakt dat de nieuwe beginnende leerkracht voldoende inbreng kan hebben in deze coachingsgesprekken. Nieuwe inzichten zijn immers altijd welkom binnen het team. Tegelijkertijd zijn er de eerste maanden ook regelmatig evaluatiegesprekken met de nieuwe collega op verschillende terreinen. Omgaan met diversiteit bij leerlingen en team is daar een deel van. De aandachtspunten uit deze gesprekken worden effectief opgevolgd binnen een korte tijdsperiode. Gesprekken vinden plaats in een open sfeer samen met de nieuw aangeworven leerkracht, de directeur en collega's die samenwerken met de nieuwe collega. Dit is ook opgenomen binnen de visie van de school op omgaan met diversiteit en school als een lerende organisatie. Zo blijft het niet enkele bij praten maar hebben de gesprekken ook gevolgen voor de betrokkenen en het team.
- Op een bepaalde school zijn niet alleen de leerkrachten en directeur betrokken bij het evaluatiebeleid maar ook leerlingen en ouders. In het begin was hier een sterk protest tegen vanwege de leerkrachten en het systeem werd met mondjesmaat ingevoerd en uitgeprobeerd. Bleek dat de leerlingen heel redelijk en eerlijk antwoordden en de evaluatie van hun leerkrachten ernstig namen. Idem voor ouders. Zij kunnen schriftelijk antwoorden. Voordeel van deze werkwijze is dat het team een breed zicht krijgt op de verschillende zienswijzen en verwachtingen van alle betrokkenen op school.
- De directeur van een school geeft regelmatig feedback aan de leerkrachten: een schouderklopje, een babbel op de gang, even napraten na de projectweek... Maar ook tijdens een functioneringsgesprek tweemaal per jaar met elk van de leerkrachten. Tijdens dit gesprek is er ruimte voor het reilen en zeilen in de eigen klas maar ook de gang van zaken op school en binnen het team, het takenpakket van de leerkracht kwestie en de eigen sterke punten en verbeterpunten van de leerkracht. Ook omgaan met diversiteit en andere aandachtspunten uit het pedagogische project komen aan bod. Het is een gesprek tussen gelijkwaardige partners, beiden kunnen gesprekspunten aanbrengen en buigen zich samen over de eventuele afspraken.
- Op een bepaalde school wordt iedereen die bij de schoolwerking betrokken is, twee keer per jaar geëvalueerd. De directeur vertelt:
'We hebben drie uitgangspunten voor ons evaluatiebeleid: (1) Iedereen - leerlingen, leerkrachten en ouders - én alle onderdelen van de werking worden geëvalueerd. (2) Iedereen evalueert elkaar (leerlingen, leerkrachten, ouders, ...).(3) De vormen van evaluatie die we hanteren zijn divers. Zo krijgen we steeds verschillende perspectieven op de gehele werking en op elkaar. Uiteraard is omgaan met elkaar en elkanders diversiteit mee deel hiervan.
(1) Iedereen - leerlingen, leerkrachten en ouders - én alle onderdelen van de werking worden geëvalueerd: op het einde van het schooljaar is er een grootse evaluatie. Het voorbereidende materiaal daarvoor wordt verzameld vanaf mei, de evaluaties worden voorgesteld op de Grote Schoolmeeting in juni. Opvolging van de werkpunten vindt plaats in januari. Tussentijdse evaluaties worden net voor en na de kerstvakantie uitgevoerd. Die bevindingen komen op de Grote Schoolmeeting van eind januari.'

Omgaan met diversiteit als doelstelling van een schoolbeleid – Secundair Onderwijs
SGOK - Steunpunt Diversiteit en Leren – Universiteit Gent - 14 oktober 2008

Elk deel van de werking krijgt dus twee keer per jaar een evaluatie: documentatiecentrum, beurtrollen, secretariaat, ICT-beleid, leefgroepen, hygiëne en veiligheid, sfeer en samenzijn, keuken, bouwteam, stuurgroep, ...

Deze evaluaties van de leerlingen komen in de verslagenmap - dit komt overeen met een "rapport" - en worden gekopieerd voor het leerlingendossier. Een leerlingdossier bevat dus diverse neerslagen van evaluaties vanaf de eerste kleuter tot het einde van de vierde leefgroep. Het gaat om verslagen van de begeleiders, eigen evaluaties, evaluaties van groepsleden, ... Het verslag van en over een kind belicht verschillende aspecten: cognitieve, lichamelijke, sociale, emotionele, muzische, ... maar ook werkhouding en leeringesteldheid.

Ouders en begeleiders worden niet als persoon geëvalueerd, maar binnen hun werk- of leefgroep. Wanneer leerlingen, ouders en begeleiders een leefgroep evalueren, spreken ze onrechtstreeks ook over de begeleiders. Ouders hebben echter niet het recht om de leerkracht op zich te evalueren. Er is een evaluatieprocedure van de leerkracht afgesproken.

Hetzelfde geldt voor de evaluaties van de werkgroepen. Wanneer een werkgroep wordt geëvalueerd en de sterktes en zwaktes op een rijtje gezet, dan worden natuurlijk ook onrechtstreeks de personen die ervoor verantwoordelijk zijn of mee draaien in die groep geëvalueerd. Dat zijn in dit zijn geval de ouders.

(2) Iedereen evalueert elkaar (leerlingen, leerkrachten, ouders, ...). De leerlingen worden in hun leefgroep geëvalueerd door zichzelf, door de drie begeleiders binnen hun leefgroep en door hun groepsleden. De leefgroepoverstijgende aspecten komen aan bod op de Kleine Schoolmeeting. Ouders evalueren de leefgroep in de leefgroepvergadering en daarnaast ook de gehele werking. Begeleiders houden eerst een zelfevaluatie, daarna een evaluatie met de begeleiders van dezelfde leefgroep en vervolgens worden deze evaluaties op het grote team gebracht. Hun leefgroepevaluatie brengen ze ook op de leefgroepvergadering, een bijeenkomst van begeleiders van de leefgroep en de ouders.

(3) De vormen van evaluatie die we hanteren zijn divers. Er zijn vragenlijsten op vlak van werkhoudingen en attitudes in te vullen door de leerlingen en door de begeleiders, vragenlijsten op vlak van werkhoudingen en leeringesteldheid die door de leerlingen en door de ouders gebruikt worden, enquêteformulieren voor de ouders, open gesprekken tijdens leefgroepvergadering, er wordt gewerkt met vier symbolen tijdens de Kleine Schoolmeeting, vrije teksten, zelfevaluatie en peerevaluatie na groepswork door de leerlingen via tekeningen, invulbladen en open vragen, ...

II. Pedagogische en didactische voorwaarden invullen voor een effectieve diversiteitsaanpak op school- en klasniveau

Zie www.ond.vlaanderen.be/schooldirect/PR0203/PR_KBS_AccentTalent.htm

6. Op onze school heerst op alle niveaus een positief leef- en leerklimaat met een democratische sfeer.

Een positief leef- en leerklimaat met een democratische sfeer ten aanzien van de leerlingen.

- Bij mooi weer schuiven de leerlingen de banken op speelplaats bijeen en eten samen in de zon hun boterhammen. Dat kan.
- Op de speelplaats hoor je meerdere talen spreken. Iedereen vindt dat heel gewoon. Duikt er ergens ergernis over op, dan kan er uitgewisseld worden over het 'waarom'. Dit wil wel niet zeggen dat het beleid van de school op dit vlak verandert.
- Voorwaarde voor een positief klimaat is weten wat er bij de jongeren leeft en gelegenheid scheppen om dat te uiten. Op een school waar ook veel andere gebruikers van het gebouw over de vloer komen – volwasseneneducatie, muziekschool, speltheek, ... - krijgen de leerlingen het gevoel dat de school niet meer 'van hen' is. Om hieraan tegemoet te komen kunnen ze op de speelplaats een lokaal inrichten naar eigen smaak, met terras in de zomer. Het terras staat ook open voor andere gebruikers. Ook leerkrachten eten er 's middags al eens hu boterhammen op. Maar niemand buiten de leerlingen komt in het leerlingenlokaal. De leerlingen zelf staan in voor onderhoud, inrichting en goede gang van zaken binnen.
- De nieuwe directie stimuleert de leerkrachten om de eerder kale gangen 'aan te kleden'. De leerlingen kunnen per klas ook hun zegje doen over wat voor tekeningen, versiering, etc ze willen in de gang. Langzamerhand groeit dit naargelang de thema's die de leerlingen aansnijden in de klassen en ze de mogelijkheden tot aankleding van de gangen beter leren kennen.
- De leerkrachten, directeur en leerlingenraad werken samen om alle leerlingen zoveel mogelijk te betrekken bij een aantal gezamenlijke thema's. Daarvoor ze gebruiken ze verschillende methodieken zoals de 'groene enveloppe'.. In deze envelop zit een vraag van de leerlingenraad en directeur. De klas bespreekt deze vraag, stopt het antwoord terug in de omslag en bezorgt het aan de leerlingenraad.

Eén keer per jaar staat er een week lang een 'babbeltent' op de speelplaats. Daar zitten twee leerlingen van de leerlingenraad in die luisteren naar de mening van andere leerlingen over een vooraf opgegeven thema dat iedereen op school aanbelangt, bijvoorbeeld inrichting van de speelplaats, hoe conflicten in de gang oplossen, ...

- Naar aanleiding van een wedstrijd om de refter van de school in te richten steken enkele leerlingen en leerkrachten de koppen samen. Uit hun eerste brainstorm over 'Wat zouden we willen met onze refter?' kwamen onder andere volgende ideeën.
 - De eetzaal wordt een plaats van allen: leerlingen zitten bijeen in kleine groepjes, babbelen onderling, staan in voor de opruim,... De leerlingen bereiden 'de nieuwe refter' mee voor: ideeën leveren, uitvoeren, aanpassen, evalueren,...
 - De eetzaal wordt een plaats voor van alles en nog wat: de meubels en muuraankleding zijn afgestemd op meerdere functies: planten, koken, lezen, eten, schilderen, dansen, ... De inrichting en tafelschikking is veranderlijk afhankelijk van de functie van de ruimte, de wensen van de leerlingen, muren zetten aan tot steeds veranderende decoratie, ...
 - Duurzaam en milieuvriendelijk: materialen en meubels worden 'hergebruikt' maar in een nieuw kleedje gegoten.
 - Samenwerking met verschillende participanten: leerkrachten, ouders, kinderen en studenten van de lerarenopleiding.

Tijdens die brainstorm tussen leerlingen en leerkrachten werd ook afgesproken om alle klassen r te vragen naar hun ideeën voor een nieuwe refter.

Dit gebeurde onder andere via de werkvorm 'denken-delen-uitwisselen'. Enthousiasme en een vloed aan ideeën was het resultaat, waaronder ook enkele verrassende zoals de aandacht van de derde graad voor de behoeften van de eerste graad. Sommige ideeën werden door meer dan één groep geopperd. Deze kwamen dan ook vooraan op de ranglijst te staan. Een lokaal museum, studenten van de lerarenopleiding en ouders werden ook betrokken bij de verdere planning en uitvoering. Doel was een officiële opening van de nieuwe refter op het schoolfeest.

Een positief leef- en leerklimaat met een democratische sfeer ten aanzien van het gehele team en externen.

Omgaan met diversiteit als doelstelling van een schoolbeleid – Secundair Onderwijs
SGOK - Steunpunt Diversiteit en Leren – Universiteit Gent - 14 oktober 2008

- De leerkrachten bepalen mee de agendapunten van de vergaderingen. De directie vraagt hen persoonlijk naar agendapunten en houdt een lijstje bij van onderwerpen die gedurende de werking of in de leraarskamer spontaan naar boven komen.
- Ook op de personeelsvergaderingen wordt er gebruik gemaakt van interactieve werkvormen. Doel is voldoende veiligheid creëren zodat iedereen zijn mening naar voren kan brengen en de groep als geheel op meer ideeën kan komen.
- Jaarlijks zijn er twee thematische personeelsvergaderingen. De thema's worden samen met het team vastgelegd. De bijeenkomsten worden voorbereid door een werkgroepje van leerkrachten. Dit werkgroepje neemt ook de opvolging van de besluiten op zich. Dit wil niet zeggen dat zij alles zelf doen, wel dat ze de agenda en afspraken in de gaten houden samen met de betrokken leerkrachten en directeur.
- Tijdens ouderinformatieavonden zitten ouders en leerkrachten samen aan tafeltjes van vijf tot zes personen. Na een korte inleiding over het thema bespreekt elk groepje enkele centrale vragen in verband met het onderwerp. De antwoorden vormen onderwerp van discussie in de grote groep.

7. Ons schoolreglement wordt breed gedragen en regelmatig gescreend op vlak van diversiteit.

Ons schoolreglement wordt breed gedragen.

- Het schoolreglement wordt samen opgesteld door leerlingen, ouders en team. Het team legt actief zijn oor te luisteren bij kinderen en ouders om eventuele wijzigingen aan te brengen. Het kan zowel gaan om expliciete bevraging van ouders over het reglement als over het aannemen van een alerte luisterende houding.
- Samen met de leerlingenraad bespreken vertegenwoordigers van leerkrachten, directie, verzorgend personeel en ouders verschillende aspecten van leven en leren op school, bijvoorbeeld het wel en wee op de speelplaats. Dit heeft soms gevolgen voor bepaalde passages in het reglement.
- Meer ideeën: zie ook de website van de [Vlaamse Scholierenkoepel](#).

Ons schoolreglement wordt regelmatig gescreend op vlak van diversiteit.

- Een school wil haar reglement up-to-date brengen. Na een eerste screening door een werkgroepje leerkrachten uit verschillende afdelingen van de school leggen ze bepaalde passages voor aan het gehele team. Daarna kunnen de leerlingen van alle klassen hun zegje doen over een drietal centrale thema's. Omgaan met diversiteit, vertaald in vragen die concreet en duidelijk zijn voor de leerlingen, is er één van.
- Op school is er een discussie over welke talen er gesproken wordt op de speelplaats en in de gangen. Ooit was er de regel 'Op school alleen Nederlands' maar die wordt soms wel en soms niet toegepast. Niet iedereen voelt er zich trouwens even gelukkig bij. Het team besluit om voorafgaand aan een nieuwe discussie erover eerst twee dingen na te gaan. Hoe wordt er in de realiteit op hun school mee omgegaan? Bijvoorbeeld wie spreekt waar, wanneer en waarvoor al of niet Nederlands? Daarnaast wil het team ook weten wat het betekent voor iedereen. Wat denken de ouders ervan? Vinden de leerlingen het nuttig? Hoe voelen ze zich erbij? Is het eigenlijk belangrijk voor hen? De leerkrachten overwegen om dit te doen aan de hand van een babbelbox en een logboek in de centrale schoolingang.
- Af en toe duiken er op school discussies op over allerlei elementen van het schoolreglement, kledij, beginuur van de school, maaltijden, keuze van verlofdagen, ... Het team heeft hierin een open houding. Soms leiden deze discussie effectief tot aanpassing van een deel van het reglement.
- Een school screent haar reglement op vlak van diversiteit. Ze denkt na over specifieke topics in het reglement die aantonen dat de bestaande diversiteit een positieve plaats krijgt in hun schoolbeleid. Maar het team wil meer dan dat. De leerkrachten plannen ook de opvolging en uitvoering van dat reglement. Ze vragen zich onder andere af hoe ze de achterliggende ideeën van hun reglement en pedagogische project zichtbaar kunnen maken voor iedereen die de school binnenloopt. Hoe zie je aan onze school dat we diversiteit hoog in het vaandel dragen? Hoe zie je dat we een school zijn die de relatie met de buurt koestert? Hoe zie je bij het binnenkomen dat we de kinderen stimuleren tot actieve inbreng?...

8. Onze school voert een actief anti-discriminatiebeleid.

- De school denkt na over specifieke topics in het reglement die aantonen dat de bestaande diversiteit een positieve plaats krijgt in het schoolbeleid én over hoe ze die zichtbaar maken in de dagelijkse omgang en inrichting en aankleding van de school. Het team denkt eerst na over de

Omgaan met diversiteit als doelstelling van een schoolbeleid – Secundair Onderwijs
SGOK - Steunpunt Diversiteit en Leren – Universiteit Gent - 14 oktober 2008

vraag: hoe ze dat nu al doen en bedenkt dan tien andere manieren om deze uitgangspunten nog duidelijker zichtbaar te maken op school.

- Op de speelplaats hoor je meerdere talen spreken. Iedereen vindt dat heel gewoon. Duikt er ergens ergens over op, dan kan er uitgewisseld worden over het 'waarom'. Dit wil wel niet zeggen dat het beleid van de school op dit vlak verandert.
- Vermijden van conflicten en pestgedrag en hoe erop reageren wanneer ze zich voordoen, worden opgenomen in de klas – en schoolwerking.
- Leerkrachten praten over hun leerlingen op een genuanceerde manier. Ze doen dit doelbewust. Bij het kijken naar de kinderen en bespreken van hun gedrag gaan ze uit van een veelkleurig en gelaagd beeld van elke individuele jongere. Men vermijdt expliciet om eigenschappen van leerlingen enkel aan één deel van hun identiteit toe te wijzen. Zowel in onderlinge gesprekken en zeker ten aanzien van partners, CLB, ouders, buurtorganisaties worden.
- De school kiest expliciet voor coöperatieve werkvormen. Via deze werkvormen werken de leerkrachten aan statusverhoging van leerlingen die niet zo goed in de groep liggen. De boodschap die via coöperatief leren aan de leerlingen wordt meegegeven is dat diversiteit en uiteenlopende vaardigheden normaal zijn én nodig om problemen op te lossen en te leren. 'Iedereen kan iets en niemand kan alles' is als motto ook buiten groepswork van toepassing in onze school.
- Het team volgt een training 'Werkvormen rond mensenrechten'. Doel is de werkvormen op elkaar af te stemmen en een rode draad te ontwikkelen doorheen de school. Ze koppelen werken aan mensenrechten daarbij expliciet aan de vakoverschrijdende eindtermen. Het team kiest daarbij voor een actieve training waarbij de ervaringen en inzichten van de deelnemers daarbij uitdrukkelijk welkom zijn.
- Het team werkt een leerlijn uit op vlak van anti-discriminatie. De leerkrachten geven aan wat op elk niveau van de school zal gedaan worden binnen dat beleid, gaande van de kleuterklassen tot en met het zesde leerjaar en het team. Hun visie is gebaseerd op een brede definitie van diversiteit en op een impliciete manier van werken aan anti-discriminatie. Leren samen werken om uitsluiting te voorkomen staat voorop. In de derde graad vormt omgaan met diversiteit in de klas en in de maatschappij ook al eens expliciet onderwerp van gesprek, zij het steeds ingeleid door een groepswork of een IJsbreker. De leerkrachten halen daarvoor hun inspiratie uit de bundel 'Allemaal anders, allemaal gelijk', zie www.allemaalanders.be.

9. Bij de samenstelling van klasgroepen opteren we waar mogelijk voor heterogene groepen.

- De school denkt bewust na over de samenstelling van haar klassen. Ze streeft ernaar om in elke klas een zo groot mogelijk gamma aan ervaringen, interesses, vaardigheden, oplossingsmogelijkheden,... bijeen te brengen. Mogelijke criteria zijn een diverse samenstelling op vlak van jongen/meisje, nationaliteit, socio-economische afkomst, woonplaats, leeftijd,...
- De school gaat soepel om met haar lesurenpakket. Regelmatig worden er projectweken opgezet waarbij de leerlingen samenwerken met andere leerlingen dan tijdens de op klagroep gerichte lessen.
- De school begint haar eerste week met introductiedagen. De klassamenstellingen zijn nog niet definitief. De leerlingen maken eerst op een gevarieerde manier kennis met elkaar, de leerkrachten en met de uiteenlopende waaier aan vakken. Op basis van de ervaringen die eerste week en de inzichten van de leerkrachten in de uiteenlopende competenties, interesses en relaties tussen de leerlingen, worden de klassen definitief samengesteld. Er wordt geopteerd voor heterogene samenstellingen van klasgroepen: zo kunnen de leerlingen meer van elkaar leren.
- Een scholengroep kiest er expliciet voor om haar oriëntatiefunctie te ontwikkelen. Ze acht het niet aangewezen voor haar leerlingen om al in een eerste graad verregaande keuzes te maken. De eerste graad biedt echter plaats voor een ruime waaier van algemene vorming en technisch/technologische opvoeding. Meer hierover in [Accent op talent](#).

10. Het schoolbeleid moedigt de creatieve interpretatie van leerplannen actief aan.

- Naar aanleiding van het observeren van de diversiteit bij de leerlingen en de buurt verkennen de leerkrachten de leerplannen: waar bieden de leerplannen ruimte voor het inspelen op de buitenschoolse interesses en leefwereld(en) van de leerlingen, de diversiteit bij de ouders en de buurt,...?
- In een school krijgt een vakgroep de opdracht van de schoolleiding en het leerkrachtenteam om voor hun vak de leerplannen door te nemen en de inhoud op andere manieren met elkaar te

Omgaan met diversiteit als doelstelling van een schoolbeleid – Secundair Onderwijs
SGOK - Steunpunt Diversiteit en Leren – Universiteit Gent - 14 oktober 2008

verbinden dan in het leerplan staat en connecties te leggen met vakoverschrijdende doelen. De volgorde van aanbieden binnen het leerplan hoeft niet gevolgd te worden, integendeel. De vakgroep wil bijvoorbeeld leerlingen doorheen basisbegrippen uit de leerplannen eerst laten toepassen vooraleer ze omstandig uitgelegd worden, om zo zelf het belang ervan te ontdekken.

- Een schoolteam stelt voor een bepaald vak samen een leerlijn op over verschillende jaren/graden heen, rekening houdend met de eindtermen, ontwikkelingsdoelen en het leerplan. Ze willen hierdoor overlap en te veel herhaling van thema's voor de leerlingen vermijden. Zo komen tsunami's of een studiereis naar het Atomium geen twee jaar na elkaar aan bod. Dit heeft ook het voordeel dat leerlingen hun inzichten op verschillende inhouden en in uitlopende contexten leren toepassen.
- Een team voert projectwerk in. De brede thema's bieden verschillende mogelijkheden om er op een creatieve en geïntegreerde manier te werken aan de leerplandoelen en eindtermen. Ook is er meer opening voor inbreng van de leerlingen. De aard van de inbreng, noch van wie die zal komen,... is steeds op voorhand gekend. Vaak duiken er net in de loop van het project onverwachts interessante dingen op
- Een werkgroep gaat onder aanmoediging van de directeur op zoek naar lessen waarbij eindtermen van verschillende vakken aan elkaar verbonden worden. De werkgroep wil in de eerste plaats lessen waarbinnen inhouden van vakken worden verbonden met muzische vaardigheden en benaderd vanuit uiteenlopende kunstvormen (drama, beeldende kunst, multimedia, dans, ...). Vooral de uitgewerkte en geïllustreerde voorbeeldlessen op de websites '[Artsedge van The Kennedy Center](#)' en '[Learning through the Arts](#)' levert hen inspiratie op voor de eigen school. Voor Frans worden fabels omgezet in drama, voor Nederlands kruipen de leerlingen in de huid van personages uit de literatuur en brengen ze tot leven via zingen en vertellen.

11. De inrichting en aankleding van onze school en klas bieden extra mogelijkheden voor leerkrachten en leerlingen om te leren omgaan met diversiteit.

- De speelplaats en de gangen worden aangekleed op basis van ontwerpen van de leerlingen.
- De school wekt nieuwsgierigheid op door diversiteit te weerspiegelen in de aankleding van de infrastructuur: ze nodigt mensen impliciet uit binnen te komen, deel te nemen aan schoolactiviteiten/projecten.
- Leerkrachten en leerlingen willen allen de speelplaats herinrichten. Enkelen onder hen vormen de werkgroep: 'Pimp de speelplaats'. Die moet multifunctioneel worden en aanleiding geven tot meer 'zelf ontdekken' en 'creatief spel'. Er komt een 'podium' waar de leerlingen kunnen rondhangen maar waar ze ook kunnen playbacken; er verschijnen allerlei verrassende details, die maandelijks door een andere klas aangevuld of vervangen worden,... Twee jaar later wordt deze werkgroep wegens groot succes uitgebreid en omgevormd tot de werkgroep 'Nu pimpen we de refter!'
- Alle klassen hebben hun eigen lokaal. Ze kunnen de muur achteraan en de vensterbanken inrichten naar hun eigen smaak. Alleen voor vakken als biologie en fysica zijn er vaklokalen.
- Lege muren, grijze kasten, lege vensterbanken: een saaie leeromgeving. Vandaar actie 'Adopteer een klaslokaal' De leerlingen van het 2de jaar krijgen aan het begin van dit schooljaar een heel bijzondere brief van de school. Daarin wordt hen voorgesteld een lokaal te adopteren. De volgende dag bespreken ze met hun klastitularis de mogelijkheden. Wat willen de leerlingen, wat zijn hun idealen? En wat is de realiteit? Wat kan en wat mag? Drie dagen lang zijn de leerlingen druk in de weer. Ze maken een plan, doen inkopen, maken ontwerpen en gaan aan de slag in hun 'eigen' lokaal. Een groepje neemt ook de WC's onder handen. Menig leerkracht denkt: 'Wat zal dit worden, wat een chaos.' Maar vrijdagmiddag, precies om half drie is elke leerling present in zijn of haar lokaal. De chips, cake en drankjes staan klaar voor de officiële presentatie. Ouders, leerkrachten en eerstejaars kijken hun ogen uit. Meer weten: www.verhalendontwerpen.nl.
- Naar aanleiding van een wedstrijd om de refter van de school in te richten steken de leerlingenraad en enkele leerkrachten de koppen samen. Uit hun eerste brainstorm over 'Wat zouden we willen met onze refter?' kwamen onder andere volgende ideeën.
 - De eetzaal wordt een plaats van allen: leerlingen zitten bijeen in kleine groepjes, babbelen onderling, staan in voor de opruim,... De leerlingen bereiden 'de nieuwe refter' mee voor: ideeën leveren, uitvoeren, aanpassen, evalueren,...
 - De eetzaal wordt een plaats voor van alles en nog wat: de meubels en muuraankleding zijn afgestemd op meerdere functies: planten, koken, lezen, eten, schilderen, dansen, ... De inrichting en tafelschikking is veranderlijk afhankelijk van de functie van de ruimte, de wensen van de leerlingen, muren zetten aan tot steeds veranderende decoratie, ...

Omgaan met diversiteit als doelstelling van een schoolbeleid – Secundair Onderwijs

SGOK - Steunpunt Diversiteit en Leren – Universiteit Gent - 14 oktober 2008

- Duurzaam en milieuvriendelijk: materialen en meubels worden 'hergebruikt' maar in een nieuw kleedje gegoten.
 - Samenwerking met verschillende deelnemers: leerkrachten, ouders, kinderen en studenten van de lerarenopleiding.
- Tijdens die brainstorm tussen leerlingen en leerkrachten werd ook afgesproken om alle klassen r te vragen naar hun ideeën voor een nieuwe refter.
- Dit gebeurde onder andere via de werkvorm 'denken-delen-uitwisselen'. Enthousiasme en een vloed aan ideeën was het resultaat, waaronder ook enkele verrassende zoals de aandacht van de derde graad voor de behoeften van de eerste graad. Sommige ideeën werden door meer dan één groep geopperd. Deze kwamen dan ook vooraan op de ranglijst te staan. Een lokaal museum, studenten van de lerarenopleiding en ouders werden ook betrokken bij de verdere planning en uitvoering. Doel was een officiële opening van de nieuwe refter op het schoolfeest.

III. De school uitbouwen als een interactieve en lerende organisatie

12. We vatten de schoolwerking en het klasgebeuren consequent op als teamwerk, met een systeem van wederzijdse ondersteuning, hulp en leren van elkaar.

Voor leerlingen

- Een team zoekt samen naar werkvormen die hun kinderen binnen de klas meer met elkaar laten interageren, meer samen laten leren. De leerkrachten wisselen naderhand hun ervaringen uit. De schoolleiding moedigt het samenwerken in dergelijke werkgroepen actief aan en organiseert de uitwisseling met het gehele team en met andere thematische werkgroepen. Ook de thematische werkgroep van de andere vestigingsplaats is hierbij betrokken. Tijdens korte bijeenkomsten brengen de 'voorzitters' van de werkgroepen regelmatig elkaar verslag uit van hun bezigheden. Het gebeurt dat twee groepen op hetzelfde spoor zitten. Dan worden inspanningen gebundeld en/of taken verder verdeeld.
- Een leerkracht geschiedenis volgt een opleiding interactieve werkvormen. Om deze training maximaal te laten renderen, neemt de vakgroep hun handboek onder de loep. Ze stellen zich de gezamenlijke opdracht om bij het handboek interactieve werkvormen te bedenken. Zo bedenken ze een A- en B-activiteit bij 'Hoe werden de stadstaten in Griekenland bestuurd?'. Dit gaat als volgt: de klas wordt in groepjes verdeeld. Elke groep krijgt een opdracht, een antwoordkaart en bronnenkaarten. De laatste werden uit het handboek geplukt. De bronnenkaarten geven via teksten en foto's informatie over verschillende vormen van bestuur, wie er wel en wie er niet aan kon deelnemen, wie waarover kon beslissen, noden en behoeften van inwoners, ... Deze informatie hebben ze nodig om hun opdracht te kunnen vervullen.
A-activiteit: De leerlingen lezen samen de opdracht. Iedereen neemt individueel de eigen bronnenkaart door. De groep legt de antwoorden samen en vult de antwoordkaart in.
B-activiteit: uitwerking van de opdracht 'Speel een zitting van de Ekklesia in Athene over de aanleg van een nieuwe tempel op een plek waar nu een volkswijk gelegen is. Sommige burgers zijn voor, anderen tegen. Open de vergadering, leidt het onderwerp in, discussieer en beslis.' Een ander groepje krijgt een gelijkaardige opdracht maar dan binnen de structuren van een andere stadstaat. Elk groepje bereidt de opdracht voor en voert ze uit voor de hele klas. Daarna worden de verschillende manieren van besturen vergeleken met elkaar en met huidige manier van besturen van een stad of gemeente.
- De school vult een aantal complementaire uren creatief in. Actieve kunsteducatie voor alle leerlingen is een van de speerpunten van de school. Daarbij wordt soms ook een beroep gedaan op de muzische competenties van leerkrachten en oudere leerlingen die groepjes leerlingen leren fotograferen, filmpjes monteren, levensgrote papier-machéfiguren maken, ... Enkele leerkrachten dienen in samenwerking met leerlingenraad jaarlijks een Dynamo2-project in. Samenwerken staat centraal in elke projectaanvraag.
- Sommige leerkrachten willen graag meer interactieve werkvormen toepassen in hun klas. De lessenrooster is echter zo opgevat dat de leerlingen elk uur een ander vak hebben, om het voor hen niet te zwaar en afwisselend te maken. De directeur staat, op vraag van enkele leerkrachten die dat willen, open voor de suggestie om voor hun vakken ook lessen in blokken te organiseren. Zo krijgen de leerkrachten in kwestie toch meer ruimte om interactief te werken met hun leerlingen. Ook bij de toewijzing van de lokalen wordt er zoveel rekening mee gehouden.
- Een bepaalde school heeft de lestijden ingekort van 50 naar 45 minuten, hierdoor ontstaan er drie vrije uren die ingevuld worden met oefeningen die de groepssfeer en het samenwerken tussen de leerlingen verbeteren. De leerkrachten bevestigen dat ze in hun kortere lessen, meer kunnen doen omdat de leerlingen beter meewerken en beter samenwerken.
- Leerlingen evalueren leerkrachten op hun kwaliteiten als lesgevers en begeleiders van jongeren.

Voor leerkrachten

- Leerkrachten van eenzelfde vakgroep en graad worden 'vrijgeroosterd' zodat ze gemakkelijk gezamenlijk kunnen overleggen.
- Samen lessen ontwikkelen. Leerkrachten werken voor een bepaalde klas samen een aantal lessen uit op basis van de gegevens uit de observatie van de leerlingen, de buurt en de aangrijpingspunten binnen de leerplannen. Twee leerkrachten zijn betrokken bij de uitvoering: één leerkracht geeft de les, de andere observeert en/of filmt het gebeuren. Op basis van dit materiaal evalueert het team gezamenlijk.

Omgaan met diversiteit als doelstelling van een schoolbeleid – Secundair Onderwijs
SGOK - Steunpunt Diversiteit en Leren – Universiteit Gent - 14 oktober 2008

- Klasdoorbrekend werken. De leerkrachten Frans en Engels van eenzelfde klas geven tegelijkertijd les. Om de week nemen ze elk een andere helft van de klas bij zich. Met die kleinere groepen kunnen ze meer communicatiegericht en interactief werken.
- Nieuwe leerkrachten worden begeleid, ook op vlak van klashouden.
- Om elkaar te ondersteunen bij het meer/vaker aanbieden van leerinhouden in de vorm van een ruim concept of werkproject, zet een team gezamenlijk een aantal lijnen uit voor klasinterne projecten. Niet de uitvoering maar wel de voorbereiding en evaluatie zijn onderwerp van samenwerking en uitwisseling.
- Een werkgroep zoekt samen naar werkvormen die hun leerlingen binnen de klas meer met elkaar laten interageren, meer samen laten leren. De leerkrachten wisselen naderhand hun ervaringen ermee uit. De schoolleiding moedigt het samenwerken in dergelijke werkgroepen actief aan en organiseert de uitwisseling met het gehele team via vakgroepen en met andere thematische werkgroepen. Tijdens korte bijeenkomsten brengen de 'voorzitters' van de werkgroepen en vakgroepen regelmatig elkaar verslag uit van hun bezigheden. Het gebeurt dat twee groepen op het zelfde spoor zitten. Dan worden inspanningen gebundeld en/of taken verder verdeeld.
- Iedere leerkracht maakt afhankelijk van zijn/haar interesse deel uit van een inhoudelijke werkgroep. Elke groep diept een bepaald onderwerp uit dat van belang is voor de hele school en 'onderwijst' de andere leerkrachten met betrekking tot hun onderwerp. Uiteraard kunnen deze groepen ook een beroep doen op leerlingen, ouders, externe partners,... Op het einde van elke schooljaar wordt gepeild naar nieuwe onderwerpen/vragen.
- Het team denkt na over een intern systeem van wederzijdse ondersteuning en stellen leerkrachten medeverantwoordelijk voor elkaars functioneren. Leerkrachten zetten hun verschillende deskundigheden in en nemen verschillende rollen op ten aanzien van elkaar. De sterke punten van sommige teamleden beantwoorden aan de vragen van anderen. Een leerkracht met een specifieke interesse geeft zijn/haar vaardigheid door aan andere leerkrachten. Leerkrachten wonen elkaars lessen bij, zetten samen projecten op, werken een aantal 'modellessen' uit, geven samen les aan dezelfde groep leerlingen, werken klasdoorbrekend. Vormingen worden aan andere teamleden doorgegeven. Ze wisselen regelmatig informatie, ervaringen, materiaal,... uit.
- Een team bespreekt hoe er op school omgegaan wordt met bijzondere pedagogische taken. Maken deze in voldoende mate deel uit van het gezamenlijk schoolbeleid? Hoe ziet het team de taak van de leerlingbegeleiders? Volstaan vier uren daarvoor? Welke andere bijzonder pedagogische taken wil de school graag invullen? Bijvoorbeeld samenwerking met de gemeente en buitenschoolse sportvereniging ifv een breder sport en vrijetijdsaanbod voor de leerlingen van de school en andere scholen?

13. Ons personeelsbeleid is er op gericht om de verschillende competenties van iedereen maximaal in te zetten en te benutten.

Voor leerlingen

- Op school worden er klasoverschrijdende ateliers georganiseerd. De leerlingen - en leerkrachten - kiezen voor een atelier afhankelijk van hun persoonlijke interesse of persoonlijk /gezamenlijk project waaraan ze werken.
- De school vult een aantal complementaire uren creatief in. Actieve kunsteducatie voor alle leerlingen is een van de speerpunten van de school. Daarbij wordt soms ook een beroep gedaan op de competenties van leerkrachten, externen en oudere leerlingen die groepjes jongere leerlingen leren fotograferen, filmpjes monteren, DJ-ervaring laten opdoen,...
- Leerkrachten onderwijzen elkaar: De sterke punten van sommige teamleden beantwoorden aan de vragen van anderen. Een leerkracht met een specifieke interesse geeft zijn/haar vaardigheid door aan andere leerkrachten. Vormingen worden aan andere teamleden doorgegeven.
- Een directeur vertelt: 'In elke klas van het tweede beroepsvoorbereidend jaar zijn stewards aangesteld. Dat zijn leerlingen die rust en kalmte moeten brengen in de klas. Ze zoeken mee naar oplossingen voor problemen, helpen de leerkrachten in een rustiger klimaat les te geven en komen op voor de belangen van hun klas. Dit was nodig omdat deze 13- of 14-jarigen zowel binnen het klasgebeuren als op de speelplaats een probleemgroep waren. De (negatieve) groepsdruk is soms zo groot dat sommige leerlingen zich als individu moeilijk kunnen handhaven. Dat uit zich in de rust in de klas verstoren, weinig of geen leer- en werkattitude, provocaties, grof taalgebruik, ... Op de speelplaats is er veel agressie, weinig sportief gedrag, pesten, duwen en trekken, ... Dit leidde tot het werken met stewards. Per klas nemen twee leerlingen vrijwillig de taak op zich om te zorgen voor een positieve sfeer in de klas. Elke klas kiest twee stewards voor een periode van drie

Omgaan met diversiteit als doelstelling van een schoolbeleid – Secundair Onderwijs
SGOK - Steunpunt Diversiteit en Leren – Universiteit Gent - 14 oktober 2008

maanden. Ze vertegenwoordigen hun groep bij leraren en directie. Bij conflicten tussen leerlingen proberen ze te bemiddelen of ze zoeken hulp. De stewards komen elke week samen met de leerlingenbegeleider om hun aanpak en problemen te bespreken. Nu we hen de kans geven om zich van hun beste kant te tonen, zijn onze leerlingen vaak verrassend veel sterker dan we denken. Ze halen er veel uit voor zichzelf. Door hen deze verantwoordelijkheid te geven, communiceren we als school ook dat ze welkom zijn en een broodnodig deel uitmaken van het schoolleven.'

- Met het oog op het verhogen van maatschappelijk engagement biedt de school haar leerlingen de kans om gedurende twee uur vrije ruimte vrijwilligerswerk te doen. Wat klein begon als het kort aan de slag gaan in georganiseerde vrijwilligersorganisaties, groeide uit tot een project dat de muren van de school ver overstijgt. Gelegen op de grens van een kansarme buurt zijn er tal van mogelijkheden om zich als vrijwilliger nuttig te maken en zo bij te dragen tot de opwaardering van de buurt. De leerlingen krijgen daarbij de kans om zelf een project op te zetten dat ze gedurende het schooljaar, onder begeleiding, tot uitvoering brengen. Verschillende deelgroepjes komen daar uit voort, een klusjesdienst voor hulpbehoevende buurtbewoners, naschoolse begeleiding voor kinderen uit de lagere school, huisbezoeken bij bejaarden, ... Naarmate het project zich ontwikkelt, groeit de aandacht voor het opzetten van een wisselwerking met buurtbewoners en het bevragen van de buurt. Wat van start ging als een echt school project kan zo uitgroeien tot een breder gedragen project met leer- en verrijkskansen voor alle betrokkenen.

Voor leerkrachten

- De leerkrachten van twee opeenvolgende of parallelle klassen stellen hun leerlingen regelmatig voor open taken binnen een gezamenlijk werkproject.
- Leerkrachten Eva en Sophie geven parallel les aan 4tso. Ze geven zowel geschiedenis als aardrijkskunde. Ze besluiten om een vakoverschrijdend project op touw te zetten over de ontdekkingsreizen. Samen bereiden ze de lessen voor en stellen met hun klassen nieuwe groepen samen. Sophie geeft twee weken lang aan de ene groep de geschiedenis van de ontdekkingsreizen, terwijl Eva het aardrijkskundige aspect voor haar rekening neemt bij de andere groep. De leerlingen kunnen zelf hun groep kiezen afhankelijk van hun persoonlijke interesse. Daarna stellen beide groepen voor aan de anderen wat ze geleerd hebben. Er volgt een opdracht in nieuw samengestelde groepen met betrekking tot de integratie van de geschiedkundige en aardrijkskundige aspecten.
- De specifieke interesses en vaardigheden van de verschillende leerkrachten worden aangesproken en ingezet ten aanzien van alle leerlingen. De ICT-verantwoordelijke van de school werkt samen met enkele geïnteresseerde leerkrachten aan de toegankelijkheid van educatieve en informatieve sites voor de gehele school. deze groep verzorgt het opnemen van teksten en omschrijvingen van de leerlingen in de gezamenlijke digitale encyclopedie en woordenboek van de school/scholengroep.

IV. Streven naar een diverse samenstelling van alle geledingen in de school

14. Bij de samenstelling van het personeelskorps is diversiteit een belangrijk criterium. Zichtbare verschillen zoals etnische afkomst, sekse zijn hierbij ondergeschikt aan competenties.

- De school streeft naar een heterogene(re) samenstelling van het team in termen van leeftijd, ervaring (in andere scholen of andere klassen), sociaal-economische achtergrond, woonplaats, talige achtergrond, geslacht, specifieke vaardigheden, interesses, hobby's,... Heterogene groeperingen verhogen immers het aanwezige gamma aan ervaringen, interesses, vaardigheden, oplossingsmogelijkheden,... en verrijken zo de leeromgeving.
- Een school vraagt zich af of het team de maatschappelijke diversiteit en/of de diversiteit binnen de schoolpopulatie,... weerspiegelt en wat men in functie daarvan aan de huidige situatie wil veranderen.
- Een bepaalde school denkt op een personeelsvergadering na over zinvolle aanvullingen aan eigenschappen en kwaliteiten voor het team. Dit is van belang voor het aanwervingbeleid van de school. Het team gaat hierbij verder dan enkel de leerkrachten. Ook administratief, sanitair personeel, medewerkers met een begeleidende opdracht, opvoeders,... doen mee met de denkoefening over zinvolle eigenschappen en kwaliteiten van het team als geheel. Want ook van deze medewerkers hun uiteenlopende competenties wil de school graag gebruik maken. Ze gebruiken hiervoor de werkvorm denken - delen - uitwisselen.
Iedereen denkt eerst individueel (1-2 minuten) na over de vraag 'Wat voor kwaliteiten en eigenschappen van medewerkers zijn zoal zinvol voor ons team?' Iedereen noteert minstens tien antwoorden. De deelnemers wisselen eerst per twee en dan per vier hun antwoorden uit. Ze gaan na welke kenmerken ze gemeenschappelijk hebben en zoeken op basis van de uitwisseling naar nieuwe ideeën. Tenslotte worden de antwoorden plenair uitgewisseld. Elke groepje noemt om de beurt een kenmerk zonder iets te herhalen van de anderen. Alle eigenschappen en kwaliteiten komen op bord. Vervolgens worden de kenmerken geclusterd. Elk groepje krijgt nu de opdracht om het huidige team te beschrijven aan de hand van die eigenschappen. Op basis daarvan wordt gezocht naar basiseigenschappen voor iedereen en naar zinvolle aanvullingen voor het team.
- Naast de directeur zijn ook de leerlingbegeleider en iemand van de vakgroep aanwezig bij sollicitatiegesprekken. Zo krijgt het team een breder zicht op de nieuwe collega en heeft ze inspraak in de aanwervingen. Beslissingen worden in overleg genomen. De directeur hakt indien nodig de knoop door.

15. Alle leerlingen zijn welkom. Dit wordt binnen de school duidelijk gecommuniceerd.

- Conform het beleid van de school weerspiegelt de inrichting van alle klassen diversiteit. Op die manier kan iedere leerling zichzelf, de anderen en de maatschappij herkennen in de klas. De daar gerepresenteerde diversiteit aan mensen, families, woonvormen enzovoort geeft impliciet de boodschap dat iedereen welkom is en er thuishoort. In het kapperslokaal hangen bijvoorbeeld niet alleen foto's van meisjes maar ook van jongens. Posters tonen alledaagse situaties waarin mensen van diverse culturele achtergronden met elkaar communiceren. er zijn jeugdboeken in verschillende talen. De personages in de (hand)boeken of films zijn divers, hebben verschillende religies, komen uit verschillende samengestelde gezinnen. Niet alleen literatuur of films uit West-Europa of Noord-Amerika worden getoond, maar ook Iranese enzovoort.
- Elke maand organiseert de raad een 'Accent-op-talentmoment. Eén keer per maand delen alle leerlingen van de school een 'talent' – iets moois, vaardigs, kunstigs, ... - met elkaar. Dit kunnen zeer uiteenlopende dingen zijn. Er zijn slechts twee regels: (1) het 'talent' mag alleen niet langer dan 8 minuten duren en (2) elk 'talent' krijgt een enthousiast applaus van iedereen. De leerkrachten zetten de leerlingen ertoe aan om elke maand een divers programma te brengen. Zo wordt er gedanst (hiphop, breakdance,...), gezongen, voorgelezen, sketches opgevoerd, tekeningen en/of werken getoond, muziek gespeeld,... Tijdens dit 'spektakel' kunnen verschillende talen gebruikt worden. Ook leerkrachten tonen telkens een 'Talent'. Zo bood één leerkracht leerlingen een ritje aan op haar 'bike'.
- De school kiest expliciet voor coöperatieve werkvormen. Via deze werkvormen werken de leerkrachten aan statusverhoging van leerlingen die niet zo goed in de groep liggen. De boodschap die via coöperatief leren aan de leerlingen wordt meegegeven is dat diversiteit en uiteenlopende vaardigheden normaal én nodig zijn om problemen op te lossen en te leren. 'Iedereen kan iets en

Omgaan met diversiteit als doelstelling van een schoolbeleid – Secundair Onderwijs
SGOK - Steunpunt Diversiteit en Leren – Universiteit Gent - 14 oktober 2008

niemand kan alles' is als motto ook buiten groepswork van toepassing in de school. Zo communiceert de school dat iedereen welkom is.

- Het team werkt een leerlijn uit op vlak van antidiscriminatie, gaande van de eerste tot en met de hoogste graad. Hun visie is gebaseerd op een brede definitie van diversiteit en op een impliciete manier van werken aan antidiscriminatie. Leren samen werken om uitsluiting te voorkomen staat voorop. In de derde graad komt naar aanleiding van actualiteit uitsluiting en discriminatie ook al eens expliciet aan bod. Dit onderwerp wordt soms doorgetrokken tot de belevingen van de jongeren op dit vlak.
- Een directeur vertelt: 'In elke klas van het tweede beroepsvoorbereidend jaar zijn stewards aangesteld. Dat zijn leerlingen die rust en kalmte moeten brengen in de klas. Ze zoeken mee naar oplossingen voor problemen, helpen de leerkrachten in een rustiger klimaat les te geven en komen op voor de belangen van hun klas. Dit was nodig omdat deze 13- of 14-jarigen zowel binnen het klasgebeuren als op de speelplaats een probleemgroep waren. De (negatieve) groepsdruk is soms zo groot dat sommige leerlingen zich als individu moeilijk kunnen handhaven. Dat uit zich in de rust in de klas verstoren, weinig of geen leer- en werkattitude, provocaties, grof taalgebruik, ... Op de speelplaats is er veel agressie, weinig sportief gedrag, pesten, duwen en trekken, ... Dit leidde tot het werken met stewards. Per klas nemen twee leerlingen vrijwillig de taak op zich om te zorgen voor een positieve sfeer in de klas. Elke klas kiest twee stewards voor een periode van drie maanden. Ze vertegenwoordigen hun groep bij leraren en directie. Bij conflicten tussen leerlingen proberen ze te bemiddelen of ze zoeken hulp. De stewards komen elke week samen met de leerlingenbegeleider om hun aanpak en problemen te bespreken. Nu we hen de kans geven om zich van hun beste kant te tonen, zijn onze leerlingen vaak verrassend veel sterker dan we denken. Ze halen er veel uit voor zichzelf. Door hen deze verantwoordelijkheid te geven, communiceren we als school ook dat ze welkom zijn en een broodnodig deel uitmaken van het schoolleven.'

16. Alle leerlingen zijn welkom. Dit wordt duidelijk gecommuniceerd ten aanzien van de buitenwereld.

- Binnen haar strategie om verschillende bevolkingssegmenten uit de buurt aan te trekken, werken school en buurt samen rond de verkeersveiligheid in de buurt. Dit is belangrijk voor beide partijen.
- Het beeld dat een school heeft van haar omgeving wordt nogal eens gekleurd door de aanwezige schoolpopulatie. Dit klopt echter niet steeds. Een bepaalde school met een overwegend allochtone schoolpopulatie dacht eerst niet aan een actief rekruteringsbeleid. Ze meende immers dat de bevolking van haar meest nabije rekruteringsgebied bijna uitsluitend uit allochtone gezinnen bestond (zoals de leerlingen op hun school). Bij het kijken naar de buurt bleken daar echter ook veel autochtone gezinnen te wonen met kinderen die binnen afzienbare tijd de overstap zouden maken naar het secundair onderwijs. Door het rekruteringsgebied letterlijk in kaart te brengen viel op dat de school eigenlijk slechts uit één helft van de wijk leerlingen aantrok. Het voeren van een actief rekruteringsbeleid blijkt dus wel een mogelijke optie voor deze school.
- Een open sfeer op school.
De ene school schildert een rode loper op de speelplaats met daarop in koeien van letters: 'welkom, iedereen!'.
Een andere school heeft een verwelkomingsmuur gemaakt met daarop 'welkom' in alle talen van de kinderen, ouders en buurtbewoners.
In nog een andere school zijn er rond 10 uur in de voormiddag nog steeds ouders aanwezig om te helpen met verschillende dingen.
Weer een andere school nodigt alle ouders en buurtbewoners met kinderen uit om eens een dagje te komen meedraaien op school en 'breng gerust je kinderen mee' is de boodschap. Op die dag is iedereen welkom, of de kinderen in kwestie nu ingeschreven zijn op school of niet.
- De school heeft een 'Wall of Fame' gemaakt van alle leerlingen en alle personeelsleden. De 'Wall of Fame' hangt in het zicht van iedereen. Iedereen krijgt een ster en maakt er iets speciaals van. Iedere ster vermeldt waar de persoon naar eigen zeggen goed in is of waar hij/zij veel van houdt. Gaat iemand weg, dan krijgt hij/zij zijn ster mee. Op de lege plek komt een nieuwe ster met een vraagteken erop.
- Het nieuwe schoolgebouw is zo opgevat dat elke klas een eigen uitgang heeft naar een eigen tuintje. Deze tuintjes liggen rondom de school aan de straatkant; buurtbewoners die langskomen, krijgen een vriendelijke goedendag. Een leerling die iets vergeten is, loopt door de tuin naar huis en staat tien minuten later terug in de klas met zijn/haar boek. Ook bij regenweer zijn de klassen open: door de grote ramen tot op de grond aan de straatkant kan iedereen naar binnen en naar buiten kijken. De school is in een U-vorm gebouwd met een brede centrale gang met grote ramen

Omgaan met diversiteit als doelstelling van een schoolbeleid – Secundair Onderwijs

SGOK - Steunpunt Diversiteit en Leren – Universiteit Gent - 14 oktober 2008

rondom een speelplaats in het midden. De speelplaats is niet helemaal ingesloten door het gebouw maar open aan een kant en loopt van daar door tot aan de straat. Tijdens de schoolvakanties verzorgen leerlingen en buurtbewoners de tuintjes van de school. De speelplaats staat dan trouwens ook open voor alle kinderen uit de buurt. Regelmatig komt iemand van het buurtcomité van de wijk langs en houdt een oogje in het zeil opdat alles goed verloopt.

- Een school die zich geen nieuw schoolgebouw kan veroorloven, denkt erover na hoe ze toch als school de idee 'Iedereen is welkom' kan uitstralen. Ze gaat uit van haar visie op openstaan voor de omgeving en bekijkt wat er dat vlak haalbaar is voor de eigen situatie.
- Het team denkt er op een personeelsvergadering over na hoe ze aan de buitenwereld en aan jongeren en ouders duidelijk zichtbaar kan maken dat ze openstaat voor iedereen. Iedereen van het team denkt eerst individueel na over de vraag 'Waaraan zie ik wanneer ik binnenkom op school letterlijk dat wij openstaan voor iedereen?' én bedenkt vijf andere ideeën om dit visueel nog duidelijker te maken. Deze ideeën worden uitgewisseld en besproken. Het team maakt samen een keuze. Vooraleer ze er effectief mee aan de slag gaan, wil het team de eigen ideeën nog eens voorleggen aan 'externen': enkele ouders, CLB, buurtorganisaties,... Het team wil graag weten of zij vinden dat de school openstaat voor iedereen én vooral waaraan ze hun mening afleiden. En wat ze vinden van de nieuwe ideeën van het team.

V. De school als leer- en leefomgeving een plaats geven binnen een netwerk van partners

17. Onze school staat open voor de buurt en neemt actief deel aan het buurtleven.

De school speelt in op wat er leeft in haar omgeving.

- De jongeren van de school organiseren mee de jaarlijkse stoet in de buurt.
- Een klas neemt deel aan de 'garageboxen-actie' van de plaatselijke jeugdwerking en spelothek. Onder leiding van jeugdwerkers en leerkracht plastische opvoeding ontwerpen de jongeren graffiti en brengen ze aan op de kale garageboxen. Zo fleuren ze samen de buurt op.
- Een sportproject op school wordt gekoppeld aan het betrekken van de buurt bij de school. De school biedt in samenwerking met de ouders, buurtwerking en kinderen de buurtbewoners gedurende een maand lang initiatiesessies in verschillende sporten aan. Apotheose is een grote sportmanifestatie door de leerlingen van de school tijdens het jaarlijkse buurtfeest.
- In het kader van een project naar aanleiding van de bevalling van hun leerkracht bestuderen de leerlingen tijdens de technologielessen speelgoed voor jonge kinderen en vereiste voorwaarden. Als eindproduct maken ze enkele stukken houten speelgoed voor de spel-o-theek vlakbij.
- De leerlingen gaan samen met een vuilniswerker in de buurt vuilnis en afval verzamelen. De kinderen praatte met de vuilniswerker over afval, over zijn belevenissen, zijn kijk op vuil, ... Ze bezoeken ook een kringloopwinkel in de buurt en besluiten van het buitenstaande 'groot vuil' en enkele stukken uit de kringloopwinkel kunstwerken te maken. Deze kunstwerken verwijzen naar natuurlijke 'opruimers en vuilverwerkers': aaseters, vliegenlarven, mestkevers, waterbassin met riet,... Ze maken in groep ook maquettes van een wereld zonder 'vuilopruimers'. Alle producten worden tentoongesteld in de kringloopwinkel. Ouders, buurtbewoners en andere klassen krijgen er een rondleiding door de kinderen.

De school speelt zelf een meer actieve rol en biedt mogelijkheden aan.

- Kinderen uit de buurt kunnen tijdens de schoolvakanties komen spelen op het speelplein van de school.
- De kinderen van een nabijgelegen basisschool vinden wachten in de wasserette heel saai. Onder leiding van een fotoclub uit de buurt maken de kinderen van de lagere school in samenwerking met leerlingen tweede graad van de secundaire school een filmpje over de wasserette: over allerlei vreemde dingen die uit de wastrommels komen, over ontmoetingen tussen mensen die er zitten,... Dankzij een samenwerking met het buurtwerk kan het filmpje enkele weken lang effectief getoond worden in de wasserette.

Meer ideeën op www.schoolenbibliotheek.be en op www.vlaanderen.be/bredeschool.

18. Onze school werkt met verschillende partners samen ten behoeve van de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren.

Ouders en externen betrekken bij het leren.

- De school voert een actief beleid op vlak van huisbezoeken. De huisbezoeken worden afgelegd door de klastitularis van elke klas aan het begin van het schooljaar. Doel is wederzijdse kennismaking en zichzelf aan de ouders voorstellen als aanspreekpunt op school. Indien de klastitularis verandert komt de nieuwe op bezoek.
- Ouders geven mee les, bereiden mee een uitstap voor, worden geïnterviewd door de leerlingen van om mee invullingen te geven aan de leerinhouden.
- Samen met ouders en leerkrachten van de nabije lagere school maken groepjes leerlingen van de secundaire school [verteltassen](#). Dit kadert binnen een geïntegreerd project voor Nederlands en Plastische opvoeding op de secundaire school. In elke verteltas zit een ander prentenboek met bijhorende popjes, voorwerpen, extra foto's, achtergrondinformatie bij het verhaal. De verteltassen worden door de leerlingen SO voorgesteld aan de ouders en leerkrachten van de basisschool. Ze worden er gebruikt in de klas en ouders kunnen ze uitlenen voor thuis.
- Een schoolteam nodigt een medewerkster van een intercultureel centrum uit om met hen een jaar lang de teamvergaderingen mee te maken. De interculturele medewerkster neemt deel aan de gesprekken vanuit een gelijke-onderwijskansenbril.

Leerkrachten leren de buurt van hun school intensief kennen.

- Onder leiding van een buurtwerker verkent het team de buurt: hoe zit de demografie van de wijk in elkaar, welke organisaties zijn er zoal, waar zijn ontspanningsmogelijkheden voor de jongeren, hoe ziet het vrijetijdsaanbod voor jongeren eruit?

Omgaan met diversiteit als doelstelling van een schoolbeleid – Secundair Onderwijs

SGOK - Steunpunt Diversiteit en Leren – Universiteit Gent - 14 oktober 2008

Leren in samenhang met de buurt/schoolomgeving.

- Praktijkvakken en stages worden georganiseerd in samenspraak met het plaatselijke bedrijfsleven.
- Een school zet samen met onderwijsopbouwwerk, een stedelijke cel Erfgoed een project op over de nabij gelegen mijnen. Ook de ouders en grootouders van leerlingen en leerkrachten worden erbij betrokken. Ook zij hebben allen een verleden dat samenhangt met de mijnen.
- Ouders en buurt worden uitgenodigd voor een voorstelling van het eindproduct van een project. Ze kunnen deelnemen aan de ateliers die de leerlingen opzetten in het buurthuis,... deze ateliers sluiten aan bij een tentoonstelling in het buurthuis.

De school versterkt in samenwerking met anderen haar omgeving.

- Leerlingen, school en buurtbewoners stemmen hun acties voor een veilige verkeerssituatie op elkaar af.
- De school legt contacten met partners in haar omgeving en wil samen een vertelfestival organiseren voor de kinderen in de buurtscholen en de bewoners. Groepjes leerlingen van de secundaire school nemen de organisatie op zich en bereiden zelf vertellingen voor.
- Leerlingen TSO/BSO bouwen samen met een sociaal-artistieke organisatie een decor voor het lokale toneelhuis.
- De school werkt samen met partners uit de sport- en jeugdsector om meer en meer diverse vrijetijdsactiviteiten voor kinderen en jongeren op te zetten tijdens de schoolvakanties en op woensdagnamiddag. De jongeren krijgen er een expliciet actieve rol in ten aanzien van de jongere kinderen.
- Een school voor TSO/BSO richt in samenwerking met de plaatselijke stedelijke Dienst voor Onthaalouders, VDAB en UNIZO nieuwe kinderopvangplaatsen in. Daarmee creëert de school extra tewerkstelling en stageplaatsen voor haar (ex-) leerlingen. De andere partners varen wel bij de extra plaatsen voor reguliere en occasionele kinderopvang.
- De school coördineert de bredeschoolwerking in de buurt. Meer info op www.vlaanderen.be/bredeschool.

Bronnen/leeswijzer

Bronnenkaarten bij het instrument voor de beginsituatie-analyse Participatie.

Puren uit de buurt en buurten in de school. Naar een wederkerige relatie tussen school en buurt. Annelies Joos. In School en Samenleving.

[Accent op talent.](#)

[Artsedge van The Kennedy Center'](#)

[Crede.berkeley.edu](#)

[Learning through the Arts](#)

[Oprechte deelneming. Werkmap leerlingenparticipatie voor de basisschool.](#) Kinderrechtencommissariaat, Steunpunt Leerlingenparticipatie (2004). Brussel.

[Verteltassen](#)

[www.allemaalanders.be](#)

[www.steunpuntgok.be](#)

[www.vlaanderen.be/bredeschool.](#)

[www.vormen.org](#)

[www.vsknet.be](#)

Omgaan met diversiteit als doelstelling van een schoolbeleid – Secundair Onderwijs
SGOK - Steunpunt Diversiteit en Leren – Universiteit Gent - 14 oktober 2008